

Куравська Надія Володимирівна
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
кандидат психологічних наук, доцент
м. Івано-Франківськ

СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

В соціальному житті людини важко віднайти сторону, прояви якої не оцінювалися б нею через призму понять «справедливо-несправедливо». Справедливість слугує тим мірилом, яке в одних випадках призводить до конфліктів і непорозумінь у взаємодії, а в інших – об'єднує, консолідує людей і надихає їх на героїчні вчинки.

Спроби пізнати природу ту сутність справедливості відомі ще з античних часів. Сократ, Платон, Арістотель та інші видатні філософи вважали, що справедливість - це чеснота. Сучасний же прагматичний світ вніс свої корективи у це поняття і тепер справедливість як на рівні побутової моралі, так і на науковому рівні трактується як «стан, при якому «доход» кожного учасника від взаємостосунків пропорційний його «вкладу»» [1].

В царині соціальної психології феномен справедливості як предмет наукового дослідження сформувався у 60-70-ті рр. ХХ ст., а до того часу він активно вивчався філософією, етикою та теологією. Дещо пізніше конструкт справедливості з'явився у правознавстві, політології, соціології та економічній теорії. Власне соціально-психологічний підхід до тлумачення справедливості зводиться до його аналізу у площині соціальної взаємодії. При цьому головною ідеєю даного підходу є визнання справедливості як психологічного стану переживання суб'єктом відповідності вкладів і винагород, який має регуляторну силу у взаємостосунках людей [2]. Таке запозичене із теорії еквівалентної справедливості (Дж. Адамс) тлумачення, на нашу думку, значно

звужує цей феномен, адже оцінка справедливості чи несправедливості кожного конкретного акту взаємодії не зводиться лише до критерію «внесок-винагорода». Доволі часто використовуються й інші критерії, типу «чесно-нечесно», «правильно-неправильно», «об'єктивно (неупереджено)-суб'єктивно (упереджено)» і т.д. До того ж, якщо говорити про епізодичну взаємодію (наприклад, у магазині чи в громадському транспорті), де «внесок» як такий відсутній, а взаємодія (хоч і нетривала) відбулась, її оцінка на предмет справедливості також має місце. Тому, на нашу думку, більш точним є визначення справедливості як почуття духовно-моральної правильності, законності чого-небудь, узгодженості із совістю [3]. Власне етимологія цього слова нас і спрямовує до його аналізу в напрямку більш ширшому, ніж «внесок-винагорода», адже первинне його значення є похідним від іменника «правда», який у свою чергу походить від старослов'янського «правъ» - прямий, правильний і є спорідненим із латинським «pro-bus» - добрий, чесний. Те, що зараз звучить як «домагатися справедливості» у давні часи звучало як «доправдовуватися» [4, с.550-551].

Сучасні соціально-психологічні дослідження феномену справедливості сконцентровані на пізнанні його структурних компонентів, мотивів та цілей справедливої взаємодії, її поведінкових проявів тощо. Так, вчені виокремили 20 норм справедливості, які утворюють її 4 компоненти: інформаційна, процедурна, міжособистісна справедливість (ці компоненти стосуються процесу спілкування) та дистрибутивна справедливість (цей компонент стосується результату спілкування). Тобто, оцінюючи справедливість взаємодії, люди звертають увагу на те, «як відбувався збір і обробка відомостей про інтереси та позиції взаємодіючих сторін (процедурна справедливість), як їх інформували про процес прийняття того чи іншого рішення (інформаційна справедливість), наскільки ввічливо з ними поводитися (міжособистісна справедливість) та яким чином розподілили винагороду (дистрибутивна справедливість)» [5, с.26].

Разом із цим, соціальна психологія поки що не має відповідей на ряд питань: що ж таке справедливість; чи має вона різновиди; чому, потрапляючи в однакові умови, різні люди оцінюють її по-різному; чому у людини уявлення про справедливість «до себе» дуже часто не співпадає з уявленням про справедливість «до іншого» і т.д.? Звичайно, можна говорити про те, що такі відмінності зумовлені різним культурно-освітнім рівнем розвитку людей, їх різним життєвим досвідом і навіть різною етнічною приналежністю. Це все правильно, але відчуття повноти і вичерпності у цій відповіді нема. Спробуємо подивитися на проблему більш ширше і звернемося до тлумачних словників. В них справедливість презентується як відповідність людських стосунків, законів і порядків певним нормам і вимогам. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що залежно від того, які види норм виступають для людини еталоном, таким смислом вона і наповнюватиме для себе поняття «справедливість». Узагальнено можна говорити про соціальні норми, які поділяються на моральні, правові, релігійні, етнічні, політичні, корпоративні та інші, а також про духовні норми, походження і природа яких трансцендентні. Отже, можна виділити два види справедливості: Божественну і людську, різниця між якими полягає, перш за все, у векторах спрямованості. Божественна справедливість має завжди альтруїстичний вектор, людська – здебільшого егоїстичний. Як писав у своїй праці «Слова» (див. Т.3 «Духовна боротьба») афонський монах Паїсій Святогорець, якого називають істинним святим нашого часу, «Справедливість Божественна – це коли ти робиш те, що заспокоює твого ближнього. Приміром, якщо тобі потрібно щось розділити з ним, ти даєш йому не половину того, що маєш (це є людська справедливість), а стільки, скільки він хоче».

Людська справедливість, або партикулярна (як її називають К.Лейнг і У.Стефан), може розглядатись у різних площинах, одна з яких, як вже зазначалось, залежить від набору актуалізованих для людини еталонних норм, а інша – від міри їх поширеності (загальності). Виходячи з останнього, можна

говорити про етнічну, групову (включаючи корпоративну) та персональну справедливість.

Таким чином, проведений аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати про багатоаспектність поняття «справедливість», а отже – про необхідність застосування комплексного, міждисциплінарного підходу до його вивчення. Актуальними для сучасності є дослідження індивідуальних та групових уявлень про справедливість; конкретизація особистісних та ситуаційних чинників, які обумовлюють характер оцінки взаємодії і взаєностосунків людей як справедливих/несправедливих; аналіз когнітивних, емоційних та поведінкових реакцій людей справедливість/несправедливість тощо.

1. Краткий словарь-справочник по психологии [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.vocabulary.ru/dictionary/35/word/spravedlivost>
2. Соснина Л.М. Тенденции исследования справедливости в зарубежной социальной психологии [Электронный ресурс] // постоянный адрес статьи: <http://dlib.eastview.com/sources/article.jsp?id=10270421>
3. Филиппов А.В. Тысяча состояний души. Краткий психолого-филологический словарь [Электронный ресурс] / А.В.Филиппов, Н.Н.Романова, Т.В.Летягова // Режим доступа: <http://www.vocabulary.ru/dictionary/976/word/spravedlivost>
4. Етимологічний словник української мови: У 7т. / [редкол.: О.С.Мельничук (голов.ред.) та ін.]. – К.: Наук. думка, 1983. – Т.4: Н – П / [уклад.: Р.В.Болдирєв та ін.; ред. тому: В.Т.Коломієць, В.Г.Скляренко]. – 2003. – 656с.
5. Гулевич О.А. Социальная психология справедливости / О.А.Гулевич. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2011. – 284с.

